

L'administració de l'hospital d'en Castelltort l'any 1492, un segle després de la seva fundació

F. XAVIER RIVERA I SENTÍS
Historiador

El present estudi es basa en el Llibre de dates i rebudes de l'hospital d'en Berenguer de Castelltort, mercader i ciutadà de Barcelona, corresponent a l'any de 1492. Aquest prohom disposà testamentàriament la fundació d'aquesta institució assistencial, l'objectiu de la qual, com veurem, no es centrava tan sols en el guariment dels malalts que hi arribaven. Afortunadament, a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, en endavant AHCC, es conserva aquest curiós i valuós llibre que ens dona informació precisa del funcionament de l'hospital a finals del segle XV, si bé més en l'aspecte econòmic que no pas en l'aspecte medicosocial¹.

1. Els llibres de comptes d'institucions assistencials tenen aquest inconvenient, ja que no permeten el seu estudi mèdic-social més que d'una manera molt limitada. Aquest extrem ja va ser observat per Aurora PÉREZ SANTAMARÍA, al seu article sobre *El hospital de san Lázaro o Casa dels malalts o masells*, dins "La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval", vol. I, C.S.I.C., Institución Milà y Fontanals, Anejo 9, Barcelona, 1980, p. 77.

Els orígens ²

El dia tres d'abril de 1389, en Berenguer de Castelltort signa el seu testament³ on disposa la fundació d'un hospital al servei de malalts i pobres, institució que a més nomena hereu universal⁴. Amb una dotació inicial de 500 sous cadascuna funda també en aquest moment tres capellanies, al front de les quals hi situa tres preveres beneficiats, de les que dóna el dret de patronat als capitans de la confraria de Sant Francesc, de la que ell mateix n'és confrare. Aquests beneficiats, i els successors seus, són designats administradors de l'hospital a perpetuïtat, amb una remuneració anual de 100 sous barcelonesos⁵, i els situa sota la supervisió del degà de Cervera i dels paers de la Universitat, a qui hauran de rendir comptes de la seva gestió⁶. Per al seu funcionament dota l'hospital amb rendes importants de censals⁷ i amb tots els béns mobles que té a les seves cases de Barcelona i de Cervera⁸; precisament en aquesta darrera, situada al carrer Major, vol que comenci a funcionar l'hospital per a que "*possint venire et redire omnes illi infirmi et pauperes qui ibi venire voluerint et ipsos volo et mando curari, recolliri, alimentari et pensari in omnibus que eis necessarium fuerit et ipsorum infirmitatibus*⁹". Els administradors

2. Existeix un treball sobre aquest hospital: Josep Me LLOBET I PORTELLA. *L'Hospital de Castelltort. Sis-cents anys d'assistència social a Cervera*. Ed. Virgili & Pagès. Lleida, 1990. 109 p. Per aquest motiu, i perquè ens ocuparia un espai del que no disposem, fem aquí només un repàs breu del naixement de l'hospital.

3. Trasllet del testament del mercader i ciutadà de Barcelona en Berenguer de Castelltort; Llibre solt. AHCC.

4. Trasllet del testament del mercader i ciutadà de Barcelona en Berenguer de Castelltort; AHCC, fol. 13r.

5. fol. 14 v. del trasllet del testament.

6. fol. 12 r. del trasllet del testament.

7. Segons el trasllet del testament, en el moment de la seva fundació l'hospital rebrà tres mil sous censals d'una banda; de l'altra, mil cinc-cents sous censals més, pagadors el primer de maig per la Universitat de Lleida. En tercer lloc, disposa que es compri un altre censal, *ad forum seu rationem sexdecim vel viginti mille sol[idi] pro millenario*, d'allò que sobri dels seus béns; en quart lloc n'ordena la reversió d'altres cinc-cents sous censals, pagadors també per la Universitat de Lleida el 18 de març, que en usdefruit disposa mentre visqui la seva neboda Geraldona. Finalment, disposa també la reversió a l'hospital del censal de mil sous barcelonesos, pagadors per la universitat de Berga a dos de febrer, i que la seva esposa Brunisenda en gaudeix en usdefruit mentre visqui.

8. De les dues cases que té al carrer Major de Cervera, la seva esposa Brunisenda en podrà triar una per viure-hi; mentre que l'altra esdevindrà hospital. fol. 4r. Més endavant veurem com això no va ésser així.

9. fol. 14 r. del trasllet del testament.

vetllaran per posar-hi un hospitaler, "qui teneat et regat dictum hospitaletm¹⁰", amb una remuneració anual que el causant mana que sigui de 200 sous barcelonesos¹¹, i amb l'ajut previst també pel causant de l'esposa de l'hospitaler si la tingué o si no d'una esclava o d'una família¹². Inicial-ment, en Castelltort preveu un hospital per a 10 o 15 pobres, per als que hom pugui proveir diàriament de quatre diners de pa, dos de vi i dos més de carn o de peix o d'altre companatge¹³. A partir d'aquí veu-rem com havia evolucionat aquesta institució al cap d'un segle.

Els administradors de l'any 1492

Aquest Llibre de comptes consta de 20 folis relligats que constitueixen un volum independent; pel seu encapçalament sembla que el redactor fou un dels procuradors i administradors de l'hospital, el prevere Antoni Porta, beneficiat del benifet de la Santíssima Trinitat, qui compartia càrrec amb el també clergue mícer Ramon Solsona, beneficiat de Sant Jaume i mossèn Pere Pau Saliceda, beneficiat de Sant Honorat. Els acompanyaven tot compartint nominalment les tasques d'administració i procuradoria els capitans, que ho eren de la confraria de Sant Francesc, mossèn Joanot d'Altarriba, donzell, en Bernard Mulet, blanquer, en Francesc Comelo, sabater, i Berenguer Bassa, llaurador, càrrecs que es deurién anar renovant periòdicament¹⁴.

10. fol. 13 v. del trasllat del testament.

11. fol. 14 v. del trasllat del testament.

12. fol. 13 v. del trasllat del testament: *Et ubi administratio eiusdem solius hospitalerii non sufficeret volo quod uxor dicti hospitalerii si haberet sine autem quedam ancilla aut ille familie que ibi sint necessariae...*

13. fol. 15 r. del trasllat del testament: *... in provisione decem vel quindecim pauperum seu tot quot provideri possint qualibet die, tali modo quod qualibet die habeant quatuor denarios de pane, duos denarios de vino, et duos denarios de carnibus sive de piscibus vel de alio companagio de quo provisionem habeant.*

14. Mossèn Pere Pau Saliceda era cobrador de l'hospital l'any anterior, 1491, tasca per la qual rebé la suma de 4 lliures, 17 sous i 4 diners, segons consta al capítol de dates comunes, f. 13 v.: *Item, donam al venerable Pere Pau Saliceda, que fonch cobrador a ffi de comptes, l'any passat, segons appar en lo libre de dit any, quatre liures, deset sous e quatre diners.* i continuà amb aquesta tasca l'any següent. Els beneficiats es mantindrien en la seva tasca d'administradors, indestriable de la de beneficiats; en canvi, els capitans de la confraria de Sant Francesc, que també eren administradors, ho eren de dit any, i no perpetuament: referint-se als quatre capitans, en la reunió que mantingueren en el mateix hospital, a 20 de desembre per passar comptes, *per oír, exheminar, cloure e finir los presents comptes de dates e*

Pel que fa a l'any que ens ocupa creiem que el *capelà* Porta i mossèn Saliceda són els autèntics administradors de l'hospital pel que fa a la recepció de les pensions dels censals, les quals consta que reben indistintament i personal¹⁵.

Com veurem, més del 75 % dels ingressos de l'hospital provenien del cobrament de tres censals, dels quals dos són de la ciutat de Lleida¹⁶ i un de la vila de Cervera. No cal dir que foren objecte d'un especial seguiment per part del capellà Porta i de Mn. Saliceda. Aquell era qui, en el termini de venciment dels censals de Lleida, pel maig i pel setembre, s'hi desplaçava per tal de cobrar, viatge en el que hi esmerçava tres dies, gestió per la que rebia la quantitat de 15 sous. En aquests dos moments d'entrada important de numerari, els tres administradors cobraven pels respectius benifets quantitats idèntiques i proporcionals a les dels diners rebuts pels censals¹⁷. Així, pel maig, quan es cobrava el censal de 42 lliures, tot i que en realitat se'n cobraven *les miges* o meitat, en Saliceda i en Porta rebien 6 lliures cadascun. Pel setembre, quan es cobrava la meitat del censal de 80 lliures, en rebien 12 cadascun. Tanmateix, aquestes sumes no eren les úniques que cobraven al llarg de l'any, ni tampoc les cobraven exclusivament com a pensió de què estava dotat el benifet. La seva retribució com a administradors de l'hospital els hi era pagada “*a compliment de la pensió e administració del corrent any*”¹⁸, ja que els detentors d'aquests beneficis eren també, per disposició testamentària del fundador, els administradors de l'hospital. Queda palès que la remuneració dels tres administradors es recolzava sobre determinats censals; en primer lloc sobre els més substanciosos, com hem vist els

rebudes... d'ells quatre es diu que eren administrado[r]s del dit spital del dit honorable en Berenguer de Castellort del dit any... fol. 18 v.

15. Sovintegen les anotacions que impliquen ambdós personatges com a receptors indistints, tot i que no exclusius, dels pagaments de les pensions. Així, per exemple, quan la pabordia dels Arquells satisfà 4 lliures de les 13 i escaig que deu, 50 sous es paguen a en Porta i els 30 restants a en Saliceda: fol. 1v.-2r. Mn. Solsona, un altre dels administradors, també actua com a receptor dels pagaments: als fols. 1v.-2r., es diu que el prevere Porta i mossèn Solsona cobraven l'any 1489 diferents deutes corresponents a mn. Bernard Çaportela i a la universitat de Tordera.

16. Vegeu nota 7.

17. Qui també cobrava en aquest moment, *en paga de sa soldada* diu el document, era l'hospitaler, n'Andreu Saurina, el qual rep en total 6 lliures, 2 pel maig i 4 pel setembre: fol. 13 r.

18. fol. 13 v.

de Lleida i també el de la vila de Cervera, i en segon lloc sobre determinats censals deguts per particulars, normalment els que no es cobraven immediatament sinò *sots spera de rebre*¹⁹.

Contràriament, el prevere mícer Ramon Solsona, beneficiat de Sant Jaume, té un paper secundari, si més no pel que fa a l'any estudiat. Ha cedit el cobrament de la capellania al draper en Salvador Guiu, i sembla haver-li cedit també les funcions²⁰. Més discret encara, exclusivament nominal, és el paper dels quatre capitans de la confraria de Sant Francesc que només apareixen a l'apartat de *dates* o despeses *comunes* en el moment de ser consignat el seu salari que, *segons acostumat*, és d'1 lliura i 2 sous per cap²¹.

Les atribucions comptables dels administradors eren supervisades pel degà de Cervera i pels oïdors de comptes, els quals els limitaren la percepció d'algunes quantitats que, com hem dit, haurien d'haver cobrat *a compliment de la pensió e administració del corrent any*²², però que

19. Algun d'aquests censals que no es cobraven immediatament, però dels que se'n tenia esperances certes de cobrar era anotat a les rebudes com a censal *sots spera de rebre*. Normalment, eren precisament aquestes pensions les que després apareixien a l'apartat de *dates comunes* com a assignació satisfeta als beneficiats administradors, *a compliment de la pensió e administració del corrent any* (fòl. 13 v.). És el cas del censal degut per mn. [Luyers] d'Ivorra, que va requerir d'una acció judicial per part de l'hospital per aconseguir-ne el seu cobrament i que, a més, li suposà a l'establiment una despesa suplementària de 17 sous: *Item, a dos de julioll, per una empara real [que] ferem contra mosen [Luyers] d'Ivorra; e altra contra mosen Çaportela, per tot deset sous* (f. 12 v.). Ens referirem més abastament a la tasca dels administradors i a la seva retribució més endavant, en abordar el capítol de despeses o *dates comunes*.

20. *Item, donam al honorable en Salvador Guiu, draper, avent-ne loc e cessió per lo magnífich mícer Ramon Solsona, beneficiat de Sanct Jacme, en disminució de la pensió [que] en dit nom pren sobre lo spital, sis lliures sous* (fòl. 12 r.). Es tracta del pagament de la pensió del censal de Lleida, paga del maig, directament al mercader, quan en realitat deuria haver-la cobrat el beneficiat mícer Ramon Solsona.

21. fòl. 14v.

22. En Salvador Guiu, draper, que assumia les funcions de mícer Ramon Solsona, hauria d'haver cobrat 9 lliures i 10 sous *en nom de les sinquanta liures degudes, degudes per la vila [de Cervera], a compliment de la pensió e administració del corrent any*. En nota marginal, s'hi escriu el següent: *D'aquest parni no se'n pren a compte sino solament quatre lliures deu sous [perquè] mossen lo degà [profert] e oïdos de compte no li sien dades les cinch liures de la administració perquè és estat absent e no a fets aquells iuxta forma del instituïdor*. Queda clar, doncs, que se'l penalitza amb el descompte de 5 lliures que deixa de percebre, i per tant a la columna de la dreta, restades les cinc lliures, només hi consta la diferència, 4 lliures i 10 sous. fòl. 13 v. La mateixa sort corre un altre administrador, en Pere Pau Saliceda, que també és penalitzat amb el descompte de 5 lliures. En Saliceda hauria d'haver cobrat de la pensió del corrent any *[que] fa son germà* (el notari Antoni Saliceda) *al spital, que són quatorze sous. D'altra banda, sobre lo censall de la vila a compliment de la pensió e administració del corrent any, de quatre lliures deset sous e sis diners*. En total, 5 lliures, 11 sous i 6 diners. A la nota marginal corresponent (fòl. 14 r.), s'hi diu: *D'aquest parni e del següent que prenen suma de cinch lliures onze sous*

van veure retallades precisament per no haver complert cabalment la seva funció.

Formalment el procés pel qual s'aproven els comptes anuals començava el dia 10 de desembre quan un dels administradors i procuradors de l'hospital, n'Antoni Porta, presentava el Llibre de comptes davant el degà, el jurisperit de la paeria en Francesc Salvador i el notari de la mateixa n'Antoni Bonet, reunits *in aula dicte pascierie*, amb la presència del venerable Antoni Comalada i del [*scarperarius*] Pere Montornès²³.

Deu dies més tard, el dijous 20 de desembre, aquest cop reunits *en la casa del espital, foren aiustats e congregats* el degà, Jaume Albesa, dos dels quatre paers²⁴: el jurista Francesc Salvador i el notari de la paeria Antoni Bonet, un dels administradors beneficiats, mossèn Antoni Porta²⁵, els quatre capitans de la confraria de Sant Francesc, com a *administradors de dit any, per tal d'oir, exheminar, cloure e finir* els comptes que *feren e fermaren la present [absolts] e difinició e suma* els oïdors de comptes, i que *és continuada per ma de mi*, el racional de la vila de Cervera en Francesc Comalada, i *sots signada* de mà de l'honorable en Johan Moxó, racional, [...] *de voluntat e consentiment lur* (dels oïdors), e *testificada* pel notari en Pere Serra, *en nom e loch del discret n'Antoni Saliceda, scrivà de la cort del deganat*²⁶. El balanç final, fetes les sumes universals de les pàgines de rebudes (148 lliures, 18 sous i 1 diner) i de dates (134 lliures, 5 diners) conclou que *són tornado[r]s del present compte de dates ha rebudes e de rebudes a dates, catorze lliures, deset sous huy diners, les quals trach de fora*²⁷.

e sis diners no se'n prenien a compte sino tan solament onze sous e sis diners, com les restans cinch lliures, per servir la voluntat del testador, és estat deslberat per mossèn lo degà [profert] e hoidos de comptes presents, no ha fet la administració iuxta forma del testador ne complida la voluntat de aquel, no [use] dites cinch lliures, les quals deslberaren servesquen als pobres vergonyais segons lo testador mane. Descomptades les cinc lliures, a la columna de la dreta el total dels dos apunts és de XI sous VI [diners].

23. fol. 20 v.

24. Els paers mícer Pere Boix i en Miquel de Ponts es troben *absents per fahenes de la vila*. f. 18 v.

25. Els altres dos administradors, mícer Ramon Solsona i mossèn Pere Pau Saliceda hi són absents, sense que se'n faci constar el motiu; fol. 18 v.

26. Més avall, es transcriu el mateix en llatí, i s'hi afegeixen dos testimonis més, en Joan de Bellasal, rector d'Hostafrancs, i els nuncis de la paeria en Jaume Rocamora i en Gabriel Tolrà; fol. 19 r.

27. fol. 18 v.

Estructura del llibre

El llibre comptable s'estructura en dues parts ben diferenciades que corresponen, lògicament, primer a la consignació de les *rebudes* o ingressos, i després a la relació de les *dates* o despeses. El bloc de les rebudes, que és el més extens, abasta la meitat del llibre si fa no fa. En aquest, es distingeix entre la relació minuciosa i detallada de tots els censals, la renda dels quals alimenta l'erari de l'hospital, i les entrades provinents de la venda de les coses més disperss, de vegades en encant, que hom anomena *rebudes comunes*.

El segon gran bloc, com ha quedat dit més exigü, es dedica a la relació de les despeses o *dates*; al seu torn, se subdivideix en tres apartats: les *dates comunes*, les *dates de malalts* i les *dates de ponceles*. Com és fàcil deduir corresponen respectivament a les despeses més comunes, domèstiques, que abasten des de la despesa de la compra del mateix llibre de comptes que ha pervingut fins a nosaltres, que costà un sou, fins a la reparació d'un dels golfos de la porta d'entrada, passant per les pensions dels tres beneficis/retribució dels administradors. Les despeses de malalts, que és potser l'apartat més curiós de tot el llibre, refereix les despeses originades per cadascun dels malalts que s'hagueren d'atendre, amb indicació precisa dels dies d'estada i, molt rarament, de la malaltia de la que foren guarits. Finalment, les *dates de ponceles* refereixen les entregues de numerari o dot que s'aportà a determinades joves amb motiu del seu maridatge.

Finalment el llibre es tanca amb la redacció de l'acta de la reunió en què els comptes són aprovats per part de les autoritats municipals, com hem vist.

Les entrades o *rebudes*

Els censals

Com ha quedat dit, el bloc més extens és el de les *rebudes*, conformat per la relació de tots els censals²⁸, les pensions dels quals nodreixen la major part dels ingressos de l'hospital. Atenent la forma de pagament, la majoria són censals pecuniaris -52-, i tan sols 2 són censals fructuaris²⁹, pagadors en mitgeres de forment. Hi ha un total de 29 rendes impagades, la qual cosa suposa el 55,7 % de pensions que es deuen *de molt temps*, que són *cosa incerta*, o de les que *no se'n trobe res*. Tanmateix el pes específic d'aquests 29 censals impagats és relativament baix, ja que aquestes rendes tan sols suposen el 10,56 % del numerari expectant. Per contra, els 23 censals satisfets total o parcialment, que representen el 44,2 % dels censals, suposen el 89,43 % del total dels ingressos per aquest concepte.

Així doncs, el numerari que l'hospital preveu ingressar per censals, i en l'exercici de 1492, importa la suma de 292 lliures, 18 sous, 8 diners; tanmateix, només se'n farà efectiva la quantitat de 136 lliures, 5 sous, 10 diners, la qual cosa vol dir que només s'ingressarà efectivament el 46,52 % del total, i quedarà pendent el 53,47 %, i encara d'allò que es dona per pagat i que es consigna com a tal (d'aquest 46,52 %) es fa *sots spera de rebre*, indicació ben explícita que els diners encara no són *comptants*, i que es tracta més aviat d'una promesa certa de pagament que no del pagament mateix.

Tot i aquest alt percentatge d'impagaments, el fet que no es poguessin cobrar les rendes dins de l'any en curs, no volia dir necessàriament que es perdés definitivament l'esperança de cobrar.

28. Vegeu-ne el quadre a l'apèndix del present estudi.

29. Seguim la taxonomia indicada per Josep HERNANDO I DELGADO, a *Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis. Tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas personales y redimibles. Bernat de Puigcercós. O.P. (siglo XII)*, nota a peu de pàgina n° 27, p.17, dins "Acta Mediaevalia" n° 2, Universitat de Barcelona.

L'hospital pagava *advocats per deffendre dit spital*³⁰, i interposava recursos judicials per tal d'aconseguir-ho. Ho va fer contra el *censall [que] nos fa la casa d'en Juceff Adret*³¹, contra Mn. [Luyers] d'Ivorra i contra mossèn Çaportela³². Aquestes accions obtingueren els seus resultats. Així, per exemple, mossèn [Luyers] d'Ivorra, paga aquest any més del doble del que tenia consignat com a pensió anual, *per les pensions fayllides que devia*³³. Tanmateix aquest no sembla que sigui un comportament molt corrent, ja que el del mossèn d'Ivorra, el de Francesc Antoni Berengar³⁴, i el del jueu Iuceff Adret³⁵ són els únics pagaments d'endarreriments d'aquest any. Fins i tot es devia donar amb alguna freqüència que es condonés el deute d'un seguit d'anys, o si més no que es rebaixés la pensió³⁶.

30. *Als advocats. per deffendre dit spital. per son salari. setze sous 6 diners. segons consta a l'apartat de les dates comunes*: fol. 14 v.

31. Per les costes d'un judici per fer oposició al censall nos fa la casa d'en Juceff Adret, l'hospital despesà 2 sous 6 diners per al notari; fol. 12 v.

32. Aquestes reclamacions li costaren a l'hospital la suma de 17 sous. Vegi's *dates comunes*. f. 12 v.

33. Les 6 lliures, 8 sous i 6 diners que satisfà (fols. 6v.-9r.) es consignen com a despesa comú en ser entregats íntegrament a mn. Pere Pau Saliceda, per motiu que no s'indica. Amb tot, mn. [Luyers], comptant la pensió del proper Nadal, que se suposa és de l'any en curs de 1492, encara deurà 1 lliura i 9 sous, la qual cosa ens dona a entendre que devia de *pensions fayllides* més de dues anualitats.

34. Francesc Antoni Berengar devia una pensió anual de 8 sous (fols. 2v.-3r.). Aquest any paga a més 2 lliures i 17 sous que devia i havia pactat amb mossèn Saliceda, i que són consignats al capítol de *rebudes comunes*: fol. 11v.

35. Sembla que la pensió de 8 sous que devia Iuceff Adret per la seva casa del *cayll sobirà*, els cobra Mn. Saliceda en compensa d'allò que deuria haver cobrat un any abans (fols. 3v.-4r.). Aquest retard deuria obeir al fet que en Iuceff Adret pretenia deslliurar-se del pagament, com ho prova que l'administració de l'hospital hagués hagut de pagar 2 sous, i al notari 6 diners, com a costes pel judici que es va haver de celebrar per dirimir les pretensions del jueu, despesa que es consignà en el capítol de *dates comunes*: *Item. a XXII de maig. en vertut de una crida real fem oposició al censall [que] nos fa la casa d'en Juceff Adret. juheu. e dit juheu confessa [in iudicio] dit censall. e lo [assor.] compdemna dita casa en pagar dit censall. E fer-nos pagar dos sous. E lo notari sis diners. És tot II sous VI diners*; fol. 12 v.

36. Aquest és el cas del censal de 25 sous que devia en Joan de Moxó pels béns del seu avi: l'any 1487 *feren-li gràcia de les pensions fayllides*, és a dir li van regalar o perdonar un deute acumulat de diversos anys. A més, va estar pagant 18 sous per any durant 8 anys; finalment, una sentència arbitral l'obligà a tornar als 25 sous inicials. Queda clar que el dit Moxó fou objecte d'un tracte de favor, potser perquè era el racional encarregat de *sumar es presents comptes*. Amb tot, ell ho sabé agrair, i de *voluntat seva* va fer 5 sous als que tenia dret com a racional; és a dir, va perdonar a l'hospital els 5 sous que li pertocaven per raó del seu treball comptable. Vegeu fols. 2v.-3r. D'altra banda, el sabater de la Plaça Major, en Joan Ripoll, va aconseguir, mitjançant una real sentència, una rebaixa en la seva aportació: de les 2 lliures a què estava obligat passà a pagar-ne una mica menys: 32 sous; fols. 9v.-10r. Un cas semblant era el del censal de 13 lliures, 10 sous i 5 diners degut per la pabordia dels Arquells, *la qual per pacte a anys no pagueu sinó 6 lliures, 15 sous i 5 diners*. Aquesta era una pràctica perfectament escripturada, ja que d'aquest pacte es diu que obra en poder del notari Antoni Saliceda. Vegeu fols. 1v.-2r., i a l'apèndix, el quadre de les entrades o rebudes: els censals, casella d'Observacions.

El principals censataris o deutors de l'hospital són les universitats, la ciutat de Lleida en primer lloc, amb un total de 122 lliures de pensió repartides en dos censals de 42 i 80 lliures, que suposen el 41,64 % dels ingressos teòrics, seguida per la vila de Cervera, que es fa càrrec de sufragar el 34,13% d'aquests ingressos. Entre ambdues suporten les tres quartes parts dels ingressos, la qual cosa és ben significativa; ambdues són puntuals a l'hora de respectar el venciment dels censals i ambdues satisfan dintre d'aquest termini el 50 % del deute, *la miga pensió*. Altres universitats que en són deutores són la de Gàver, amb una modesta contribució de lliura i mitja, i la vila de Berga, que ignora la seva obligació, de la que es diu que *és cosa incerta i es deu de molt temps*³⁷. També la baronia de Cervelló s'afegeix al grup dels morosos; tot plegat ens dona impressió d'una pèrdua de la memòria fins i tot entre els mateixos administradors de l'hospital de les obligacions exigibles a cada censatari, oblits imputables potser també al segle transcorregut des de la fundació de l'hospital fins a l'any estudiat. Amb tot, més del 90 % dels impagats corresponen a particulars, que obliden la seva aportació emparats per una sentència real que els resultà favorable als seus interessos³⁸. Per tant, es pot afirmar que un gran nombre de censataris varen intentar, i sembla que aconseguir, deslliurar-se de la seva obligació contributiva que haurien hagut d'atendre subsidiàriament o directa, no de bon grat sinò forçats per cànons que ells mateixos o algú altre havia contret segurament amb molta anterioritat i que ells es varen preocupar de recórrer també judicialment. Tanmateix, l'administració de l'hospital, com s'ha dit, va pledejar apel·lant a un arbitratge per solucionar les diferències i així aconseguir cobrar³⁹. D'altra banda, també és possible que algú manifestés una millor disposició a contribuir-hi i, lluny de recórrer,

37. fol. 2v.

38. Fins a 15 censataris particulars obliden el seu pagament a partir per la famosa sentència real: *ho deu de la sentència real ençà* diu el document referint-se a l'import de la pensió exigible.

39. D'en Segarra, a qui se li consigna un deute a favor de l'hospital de 30 sous, es diu que els *deu per sentència arbitral en poder del notari Bernard Stayll* (fols. 3v.-4r.). I també, perquè en relació al deute del mateix import, que té contret Mn. Francesc Vall o *son hereu*, es diu que *es deu de molt temps, i avi plet en la cort* (fols. 4v.-5r.). Una altra manera de reclamar allò que hom adeutava a l'hospital era l'empara real, com en el cas de mossèn Bernard Çaportela i la universitat de Tordera, que devien un censal de 3 lliures i 5 sous, i ara en paguen 2 lliures 13 sous i 10 diners, i d'allò que encara deuen se'ls hi ha de deduir la penalització satisfeta per empara real o embargament de 5 lliures 8 sous i 7 diners (fols. 1v.-2r.).

pagués el seu censal malgrat *non stés obligat, segons conste en lo llibre de comptes de l'any passat*⁴⁰.

Els cànons anuals deguts per particulars gravaven els propis albergs on s'habitava⁴¹, producte de transaccions immobiliàries anteriors⁴², herències rebudes⁴³, el patrimoni terror adquirit que l'anterior propietari havia gravat amb un cànon que *lexà* a l'hospital⁴⁴, o cessions entre particulars de natura incerta⁴⁵. No hi mancaven tampoc possibles casos d'apropriacions indegudes comeses per antics procuradors de l'hospital en l'exercici de les seves funcions que, tanmateix, no pagaven⁴⁶.

Tot i la minuciositat que mencionàvem en l'assentament de tots i cadascun dels censals, tenim la sensació d'un desordre ordenat en la manera d'administrar l'hospital. A les dificultats de cobrament de les pensions, a les rebaixes i condonacions d'alguns cànons, al retard en molts pagaments, als pactes d'ajornament dels mateixos⁴⁷, cal afegir-hi, segurament com a conseqüència lògica d'aquesta impossibilitat de previsió del moment en què es podria cobrar, la pràctica de *girar* determinada quantitat que s'acabava de rebre o bé a pagar medicines⁴⁸

40. Aquest censatari tan magnànim és en Miquel, fuster, fill del paraire en Gabriel Montaner (fols.10 v.-11r.)

41. És el cas del jueu Luceff Adret, que pagava 8 sous anuals *per la casa del cayll sobirà* (fols. 3v.-4r.), o el dels hereus del difunt mossèn Joan Solsona, que feien 4 lliures *per la casa on estan* (fols.4v.-5r.), o el d'en Marc Rocha, de Vergós, que feia 20 sous *per l'alberch que comprà a en Pere de Plegams al carrer de Barcelona* (fols. 7v.-8r.)

42. Francesc Averó, blanquer, *fa* 6 sous *per una casa comprada i un troç* (fols. 8r.-9r.)

43. Entre d'altres, és el cas del ferrer anomenat N'Urgell, que satisfia 1 lliura 5 sous anuals, com a successor del seu avi Benet (fols. 4v.-5r.), o el cas d'en Guillem Perelló, de Vergós, i aèls seu fill i hereu Joan, que devien 2 lliures 10 sous, que ja *els feie mossèn Portada* (fols. 4v.-5r.), o el del notari Antoni Saliceda, que feia 14 sous *per los béns d'en Pau Teixidor* (fols. 6v.-7r.), o el de Francesc Ardèvol, que devia 6 sous *pels béns del seu sogre* (fols. 3v.-4r.), o el d'en Guillem Cerveró, que devia 1 sou *pels béns del teuler en Pere Serra* (fols. 5v.-6r.).

44. Micer Carles d'Albalat, hereu del difunt mn. Antoni Teixidor, feia 10 sous per un troç de la Pedrera, el qual l'anterior propietari gravà amb aquesta quantitat de diner *que lexà al spital* (fols. 7v.-8r.). El missatger Joan Campana, deu 8 sous *per un troç a la Cardosa* (fols. 4v.-5r.)

45. Guerau, lo forner, devia 6 sous, *per cessió feta per en Joan, àlies Roig* (fols. 9v.-10r.)

46. Joan Mir, o son hereu, devien la quantitat de 10 lliures, 3 sous i 6 diners, ja *que ho va prendre de la vila*, i per tant *ho deu com a procurador* que va ser de l'hospital 30 anys abans, el 1462 (fols. 10v.-11r.)

47. Francesc Antoni Berengar, a més dels 8 sous censals que deu, en paga 57 que devia i havia pactat amb mossèn Saliceda i que són consignats a l'apartat de *rebudes comunes* (fol. 11v.)

48. La lliura i els 5 sous que el ferrer N'Urgell paga, es giren a en Bru, per les medicines de l'any passat (fols. 4v.-5r.), i els 50 sous que feia en Guillem Perelló, de Vergós, i el seu fill i hereu Joan, s'han girat a en Bru, per a les medicines de l'any anterior (fols. 4v.-5r.). En realitat, aquests pagaments de

que, al seu torn, l'hospital havia quedat a deure de temps, o bé com sembla més habitual, a dotar *ponceles* a maridar⁴⁹, i fins i tot a pagar draps⁵⁰. Ignorem si aquesta decisió d'atorgar una dot es prenia consensuadament i premeditada o, ans al contrari, era fruit d'una reacció espontània per part dels membres més actius de l'administració i per tant no responia a cap mena de planificació sinó simplement a cobrir les necessitats que anaven sorgint.

Les rebudes comunes

Al costat dels censals, que com ja hem dit eren la principal font d'ingressos que tenia l'hospital, el llibre de comptes dedica un apartat a les *rebudes comunes*⁵¹, on es relacionen entrades d'allò més diverses⁵². Per aquest concepte s'ingressà una modesta quantitat de numerari, 6 lliures, 10 sous i 6 diners. Tanmateix, l'hospital anotava en aquesta partida i acceptava qualsevol donació en espècie, com ara forment⁵³, que després s'encarregava de vendre i així transformava en diners. O bé, si per la mateixa natura del llegat convenia a l'hospital, s'anotava com a bé moble disponible, com ara un parell de llençols⁵⁴.

medicines, segons consta en el capítol de *dates comunes*, no corresponen a l'any anterior, sinó a tres anys abans, 1489 (fol. 12v.). El mateix esdevé amb els 20 sous d'en Marc Rocha de Vergós, que es giren a en Bru, per les medicines de l'any 1490, i s'inclouen com a dates comunes (fols. 7v.-8r. i, a *dates comunes*, fol. 13 r.).

49. Els 20 sous, del total de 28, que ara paguen el mercader Antoni Sagrera i en Segarra, es giren a una poncela, la neboda de l'abadessa de Santa Clara (fols. 3v.-4r.). Els 10 sous de micer Carles d'Albalat es reben i es giren a la filla d'en Rius, i s'anoten com a *dates a ponceles* (fols. 7v.-8r.). Els 25 sous del paraire Joan Esteve serveixen, curiosament, per a dotar la filla del mateix censatari (fols. 7v.-8r.). Les quatre mitgeres de forment que *un pobre gascò lexà en dies passats al spital* per mans del prevere Berenguer Serra foren venudes, i les 2 lliures que se'n obtingueren *avem girades a mestre Miquel, sastre, en ajuda del matrimoni de sa filla* (fol. 11v.).

50. Entenent com a tals, en sentit ampli, tot allò que podia subministrar a l'hospital el draper en Salvador Guiu, que rep 12 lliures que *són dels diners [que] portam de Leyda*, referint-se als del censal de la paga del setembre que es va emportar el *capelà Porta* arrel de la seva estada de tres dies a Lleida amb aquesta finalitat (fol. 13 r.).

51. fol. 11v.

52. Entre d'altres, consten com a ingressos la quantitat de 2 lliures i 17 sous que un dels censataris adeutava de temps, i 2 sous i mig, que és la quantitat rebuda en compensació per la *moneda ignota [que] trobarem a un pobre [que] morí al spital*.

53. Vid. nota 49, el cas de les quatre mitgeres de forment que un pobre gascò llegà a l'hospital.

54. *Item, rebem un parell de lancolls per mans de hereu de madona Ratera, los quals ella havie legats al spital* (fol. 11v.).

Pel volum de numerari que genera és evident que les rebudes comunes constitueixen una font residual d'ingressos que, si més no, testimonia la precarietat de recursos i les dificultats econòmiques que impulsen els administradors a aprofitar-ho tot, tot plegat també potser un tret de mentalitat. Venen un *barral de fust i una correga* per obtenir-ne lliura i mitja, encanten *troços de lançols* per obtenir-ne encara una mica menys un cop pagats el corredor i la imposició corresponent, i aconseguen la modestíssima suma de 4 sous en vendre a en Berenguer Bassa les portes dolentes que *se'n portà del spitall*.

Les despeses o *dates*

Hem dit ja que tres són els apartats de despeses o *dates*: les *comunes*, les *dates de malalts* i les *dates de ponceles* a maridar. El més sorprenent de tot és que aquests dos darrers conceptes, que aparentment són la raó d'ésser de la institució, suposen una despesa irrisòria si la comparem amb la partida de les despeses comunes, que inclou com a capítols més importants les pensions/retribució dels tres administradors i tota mena d'honoraris i salaris de càrrecs: *degà, pahers, racionalls, veg[u]ers, scrivà de la cort de mossen lo degà, spitaler, metge, barber, advocats, notari de la confraria i capitans* de la mateixa.

Les *dates comunes*

Tot i que en el llibre apareixen sense cap mena d'ordre o classificació, les hem agrupat en els següents blocs, segons presentem en el quadre adjunt⁵⁵, ordenades de major a menor despesa.

Poc ens queda per afegir sobre la tasca dels administradors que no haguem dit ja. L'epígraf de les *dates comunes* que consigna les despeses per pensions atorgades als tres administradors de l'hospital,

55. Vegeu el quadre II de l'apèndix del present treball.

confirma, com ja hem apuntat, que l'atorgament de la pensió comportava implícitament l'administració de l'hospital, i subratlla, per la seva generositat, una certa decadència del moment: és una despesa exageradament alta, 71,75 %, especialment si se la compara amb la despesa estrictament necessària per al funcionament de l'hospital: allò que es gasta en concepte del salari de l'hospitaler, del metge i del barber, conjuntament amb les despeses per medicines i les *dates de malalts*, és sensiblement inferior a les retribucions dels administradors. D'altra banda, la retribució d'en Saliceda estava per sobre de la dels seus companys, tot i que aquest, com en Guiu, va ser penalitzat amb el descompte de 5 lliures per no exercir correctament la seva tasca administradora. L'únic que no va ser penalitzat, el capellà Porta, cobrà 30 lliures, que cal pensar que en aquest moment devia ser l'acostumada retribució que pertocava a cada administrador, molt per sobre de la remuneració que havia disposat en Castelltort com veurem⁵⁶.

El segon concepte de dates comunes en importància, pel volum de numerari, és el dels honoraris i salaris⁵⁷ de totes aquelles persones que contribueixen al funcionament de la institució d'una manera o una altra. Aquesta partida, que representa el 19,36 % del total, sumada a l'anterior importa el 91,11 % d'aquest tipus de despesa, la qual cosa ens sembla significativa ja no per si mateixa sinó per la tasca que hi desenvolupa cada persona que rep una quantitat. Paradoxalment els professionals més directament vinculats a l'atenció als malalts s'emporten una quantitat ben modesta: l'hospitaler, n'Andreu Saurina, per tot l'any només rep 6 lliures *per sa soldada*⁵⁸; el metge, *per visitar lo spital, per son salari* rep tan sols 1 lliura, la qual cosa ens fa pensar en una escassa dedicació⁵⁹, i el barber, *per curar los empostemats*⁶⁰ o abscessos, rep 16 sous i 6 diners.

56. Vegeu les conclusions del present treball.

57. fols. 12 v., 13 r., 14 r. i 14 v. Una petita despesa, que hem inclòs en aquest epígraf és la retribució de 15 sous que rep, pel maig i pel setembre, pels tres dies que esmerça en el viatge, el capellà Porta quan es desplaça personalment a Lleida per cobrar els censals.

58. Quantitat per sota de la estipulada per en Castelltort en el seu testament, ja que aquest disposà que l'hospitaler rebés 10 lliures.

59. Josep Mª COMELLES ESTEBAN; Angelina DAURA I MATEU; Marina ARNAU I OLIVÉ i Eduardo MARTIN GONZÁLEZ, a *L'hospital de Valls. Assaig sobre l'estructura i les transformacions de les institucions d'assistència*; Institut d'Estudis Vallencs; Valls, 1991, p. 94, escriuen: "La presència de metges i, en general, de professionals era poc evident i marginal; (...) fins al segle XIV, a l'Europa

Un segon grup d'assalariats⁶¹, relacionats directament amb la rendició de comptes davant l'autoritat municipal, són: *mossèn lo degà* i cadascun dels quatre *pahers* que, *per hoir e diffinir los presents comptes, per son salari*, cobren per cap 1 lliura i 2 sous; els *honorable racionalls*, que *per [summar] los presents comptes* cobren 10 sous; els *veg(u)ers dels senyors de pahers*, que *per aiustar tots los qui han entrevenir als presents comptes, per los dos* cobren 4 sous, i l'escrivà de la cort de Mn. lo degà, Antoni Saliceda, que *per la prisia e ferma de la diffinició [que] fan los predits hoydós e per la còpia dels presents comptes [que té] a donar als administradors l'any vinent*, cobra 1 lliura i 16 sous.

Finalment, els *advocats, per deffendre dit spital, per son salari*, cobren 16 sous i 6 diners; el notari de la confraria (de Sant Francesc), el discret Tomàs Busa, cobra 7 sous *per lo inventari i per la [procura] del spital*, i els quatre capitans de la mateixa confraria, com ja s'ha dit, cobren 4 lliures i 8 sous.

El tercer capítol és el de les medicines⁶² que proporciona en Bru, previsiblement l'apotecari, i suposen una despesa modesta però relativament important; sumen 6 lliures, el 5,07 %.

A continuació, les despeses de parament⁶³: coves per fer bugada, taulells, el llibre mateix de l'administració, dues [eixàvegues] de paylla pels llits, un cofre, un gresol o *cresoll a obs dels malalts*, i material divers⁶⁴, en la seva major part molt probablement llençols, que representen el 1,60 %.

Occidental els hospitals no van gaudir d'assistència mèdica". I nosaltres pensem que, a Cervera, en aquests moments, potser tampoc.

60. Segons el Diccionari Català Valencià Balear d'en Alcover, l'apostema és un abscess, dipòsit o acumulació de pus o matèria dins una cavitat anormal, formada en els teixits del cos. Segons Josep Mª COMELLES ESTEBAN et alii, op. cit.; *L'hospital de Valls. Assaig sobre l'estructura i les transformacions de les institucions d'assistència*; Institut d'Estudis Vallencs; Valls, 1991, p. 95, el cirurgià-barber (...) tallava els cabells i practicava sagnies.

61. fol. 14 r.

62. A en Johan Bru, que encara que no se l'esmenti com a apotecari ho deuria ser, per les medicines de l'any [14]89 se li pagaren 5 lliures, i per les de l'any [14]90, 1 lliura.

63. fols. 12 r., 12 v., 13 r. i 14 v.

64. *Per lo que avem pres de ça casa* (de n'Ortignes), *a obs del spital*, 5 sous 2 diners. fol. 14 v.

La resta de despeses comunes tenen un significat residual però revelador: les despeses per reclamacions, que implicaven el pagament a notaris, i el derivat de la interposició de plets en la cort, només suposen el 0,70 %; les misses el 0,50 %, que van consistir aquest any en dues absoltes⁶⁵ generals *lo vespre de Tots Sants*, sobre la sepultura de l'honorable Berenguer de Castelltort, tres absoltes més *lo dia dels morts*, i *set salms que ferem dir*⁶⁶, i que comportaven la despesa de la compra de candeles. I finalment, a la partida de diversos, la *collatio*⁶⁷ o menjar que es va fer amb motiu de l'audició dels comptes. Per últim, les reparacions⁶⁸, partida purament testimonial: adobar la cuina del *spital* requeri la compra d'un *cabiró* de 6 diners, i posar un *golf* a la porta petita costà 9 diners.

Les dates de malalts

Hem advertit de la singularitat d'aquesta partida. Primer, perquè s'hi esmerça una quantitat molt petita si tenim en compte que s'hi varen atendre 26 persones en un any: 6 lliures, 4 sous i 10 diners. Després, perquè a més de ser una de les lògiques finalitats de l'hospital, s'hi relacionen meticulosament totes i cadascuna de les persones que van ser-hi ateses, amb indicació del nombre de dies, de vegades amb indicació del lloc de procedència i professió, i lògicament, la consignació exacta de les quantitats que per cadascun dels malalts es *despesaren*. És una pena que només s'hi faci constar la malaltia de què foren tractats en un dels casos. Per tant, només ens consta documentalment que les malalties que foren objecte de tractament per part del metge i barber de l'hospital foren el boci⁶⁹, que es tractà amb èxit⁷⁰, i els abscessos o *empostemats*⁷¹, deguts segurament a ferides infectades.

65. Com és conegut, les absoltes eren responsos resats o cantats en sufragi d'un difunt, sia de cos present, sia en els funerals.

66. fol. 13 v.

67. fol. 14 v.

68. fol. 12 r.

69. *Primo, a trenta de janer, portaren un malalts al spitall, dix ere del boci, fins a X de febrer; e despès per tot, lliures IIII sous VIII [diners], e anasen guarit.* Fol. 16 r.

70. Vegi's nota anterior.

71. *Item, donam al barber per curar los empostemats, per son salari, setze sous e sis.* Avi albarà; fol. 14 v.

El perfil del malalt atès a l'hospital és home, freqüentment forani, i amb una estada mitjana a l'hospital de tres setmanes⁷², tot i que hi sovintegen les estades inferiors als 10-12 dies, i alguna que depassa els tres mesos; les estades més perllongades corresponen a malalts estrangers, potser perquè devien mancar de mitjans. El cost de l'atenció per malalt i dia en cap cas arriba a 1 sou, establint-se la mitjana en uns 4 diners i mig diaris, tot i que no se'ns digui en concepte de quina despesa es gasta aquesta quantitat⁷³.

L'hospital devia ser aleshores de dimensions reduïdes, pensem que no devia disposar de més de tres llits⁷⁴, i no sempre devien estar ocupats. Al mes d'octubre només s'hi atenia un malalt que *stec a soles*, mentre que els mesos de màxima ocupació foren els de març i abril en què hi coincidiren tres malalts alhora⁷⁵. Dels 25 malalts que s'hi atengueren, només sis eren dones, de les que una era de Barcelona, una altra francesa, una altra negra i na Coloma, potser de Cervera; gairebé sempre es despesà en elles una quantitat sensiblement superior a la mitjana, o si més no generosa, al voltant de mig sou diari. Els homes estrangers o foranis no hi estigueren absents: un *cecilià* (sicilià), dos *alamanys* i un *navarro*. Quant a la professió, dos eren mestres de cases, *lambarts*, i un era tireter⁷⁶; de la resta no s'esmenta cap ocupació, tal vegada perquè no en tenien cap de fixa.

72. Tot que hi consten dues estades de més de tres mesos, la d'un cecilià (sicilià) i una dona francesa, que hi romangueren des del 2 i 7 de març respectivament fins al 7 de juny, i una de 48 dies, dos alamanys malalts. Vegi's el quadre III de l'apèndix.

73. Allò que és segur és que no s'hi inclouen les medicines. L'anotació de despesa per malalt és meticulosa; sembla que va córrer a càrrec d'en Porta, al que considerem redactor del llibre de comptes. Sembla que duia personalment la comptabilitat, ja que durant el viatge que féu a Barcelona, del 16 al 27 d'octubre, ningú no anotà les despeses que, en tornar, ell mateix apuntà globalment: *Item, avem despès de XVI de octubre fins a XXVII [yo] so vengut de Barchinona, per tot, lliures, IIII sous V^{III}° [diners]*. *Item, al darrer viatge so anat a Barchinona, avem despès a obs dels malalts, per tot lliures, I sou, VIII [diners]* (fòl. 16 v.). D'altra banda, sorprèn que ara la mitjana de despesa per malalt, tot inclòs, sigui de 4,5 diners, i que el causant disposés en el seu testament, només per l'alimentació, 8 diners per malalt i dia.

74. Un examen atent dels períodes d'estada dels diferents malalts, atès que normalment, com es pot apreciar en el quadre III de l'apèndix, en coneixem el començament i el final, ens demostra que quan sortia un malalt n'entrava un altre l'endemà o amb molt pocs dies de diferència.

75. Tot i que desconeixem el tipus d'atenció que reberen, hi ha una dada que ens trenca el nostre plantejament, ja que del 15 al 24 d'octubre es diu que es gastaren 8 sous i 8 diners per atendre a un malalt, *ensemps ab quatre que hi restaren de la cort*. Fòl. 16 v.

76. Segons el DCVB, d'Alcover Moll, el tireter era el fabricant o venedor de tiretes. Tiretes: *cordons, guans e altres obres de tirater, qui de altres parts entren*, doc. a 1480 -mostassaf 103-.

Les dates de ponceles

Sorprenentment aquest concepte, en el que es van dedicar 9 lliures i 10 sous, superà àmpliament les *dates de malalts*. Amb tot, continua essent una quantitat molt modesta si atenem a la finalitat de l'hospital. Per tant, el primer objectiu assistencial de la institució en l'any estudiat va ser aquest, el d'atorgar dot a poncelles a l'hora del seu matrimoni.

Se'n dotaren només quatre⁷⁷, amb una quantitat fixa de 50 sous cadascuna, llevat de la poncella filla d'en Thomas de Rius, que en cobrà només 40. En tots els casos es *giraven* directament determinats censals fins a completar les sumes esmentades.

Conclusions

Berenguer de Castelltort és l'exemple paradigmàtic de mercader baixmedieval atent a la salvació de la seva ànima, que instrumentalitza la pobresa i desgràcia alienes en benefici propi, en un moment i context social en el que els municipis no acaben de definir una clara política d'assistència integral. No hi ha res de nou en la seva conducta. L'erecció d'un hospital privat, de direcció religiosa, finalment edificat al quarter de Capcorral⁷⁸, que vindria a completar la tasca dels ja existents⁷⁹, és el mitjà més ostentós de què pot servir-se per fer notar als seus contemporanis la seva puixança i el seu desig de contribuir al manteniment de l'ordre establert mitjançant el mecenatge dins una vila reial i feudal en la que hi té interessos i arrels, malgrat la seva ciutadania barcelonina; fins i tot s'ha considerat aquesta conducta com

77. Les quatre poncelles que es doten són: *la filla d'en Andreu Nofre, la poncela filla d'en Thomas de Rius, la poncela neboda de la senyora abadessa de Sancta Clara i la filla del mestre Miquell, sastre.* (fol. 18 r.)

78. Vid. op. cit., Josep Mª LLOBET I PORTELLA, *L'Hospital d'en Castelltort. Sis-cents anys...*

79. Segons el trasllat testamentari, fol. 1v., els hospitals en funcionament a Cervera, l'any 1389 eren el de les Onze mil Verges, el de Sant Antoni, el de Santa Maria del Miracle, i el de prop del monestir de Framenors.

un instrument per a reforçar el domini polític de la burgesia⁸⁰. Però no és l'únic mitjà. El seu testament, que per les seves característiques mereix un estudi acurat que esperem abordar en el futur, és un prodigi d'ostentació i precaucions envers si mateix, la seva família i la societat. Aquestes són fràgils, l'existència del pobre vergonyant ho demostra, i ell el té en compte; tothom hi és exposat, les precaucions de gènere o preferència envers el tronc propi a l'hora de fundar capellanies i dotar donzelles, ho testimonien abastament. Cap d'aquests camps no són desconeguts per a ell, però en privilegia dos, l'econòmico-moral, mitjançant l'ajut a donzelles per maridar, i l'assistència hospitalària⁸¹.

A les acaballes del segle XV, amb un segle llarg d'existència, l'hospital d'en Castelltort és un hospital petit, modest, que ocupa amb facilitat els llits de què disposa, no més de tres, i que depèn, si més no a efectes comptables, de la paeria municipal. És un hospital que es defineix més pel vessant de l'atenció que no pas pel de la curació, atès el paper secundari del metge i perquè, com ho palesa el numerari invertit, la seva primera preocupació és la de dotar poncelles a maridar, un gest caritatiu antic; en canvi, pel seu abast social, tot i que discret, l'assistència als malalts, molts cops passavolants o foranis, normalment pobres, li dóna el sentit que prou se n'encarreguen de restar-li tota la munió de càrrecs que hi conflueixen, i especialment els beneficiats administradors, els quals, aquests darrers sols, n'absorbeixen no res menys que el 63,32 % del total de despeses, a canvi d'una dedicació que es redueix a portar la comptabilitat i gestionar el cobrament de censals i, suposadament, a la supervisió general. O tret de mentalitat o signe de decadència. L'actuació del degà i dels oïdors de comptes limitant a dos dels beneficiats el cobrament d'algunes quantitats en concepte de pensió-administració, perquè la seva actuació no s'ha ajustat prou a la voluntat de l'instituidor Castelltort, i la delegació de funcions d'un d'ells en favor del draper Guiu, són detalls que ens

80. Vegeu aquest plantejament a Josep Mª COMELLES ESTEBAN et alii, op. cit., *L'hospital de Valls. Assaig sobre l'estructura i les transformacions de les institucions d'assistència*; Institut d'Estudis Vallencs; Valls, 1991, p. 90.

81. Una gradació semblant estableixen Josep Mª MASACHS I SURIOL i Jordi VALLÈS I CUEVAS, a *Introducció històrica als hospitals de Vilafranca: beneficència, caritat i assistència*, dins "Quaderns d'aportació cultural". Ajuntament de Vilafranca del Penedès; Ed. Servei de Cultura de l'Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 1986, p. 26.

mostren algun camí⁸². Si algun dubte en queda, sembla evident que en determinats extrems s'ha capgirat la voluntat del testador: aquest disposà que l'hospitaler cobraria el doble que cadascun dels administradors, 10 i 5 lliures respectivament; tanmateix, un segle després, l'hospitaler cobra la cinquena part del que rep cada administrador⁸³. Per si això fos poc, en Castelltort havia previst, exclusivament per a aliments, una despesa per malalt i dia de 8 diners; ara se'n gasten només 4,5.

Salvades les distàncies, i amb totes les reserves que calgui, no ens deixa de sorprendre a les envistes del final del mileni, que del total de despeses, i a tot estirar, només un 23,52 % de les mateixes es destinin a l'obra assistencial, malalts i poncelles a maridar inclosos. I això que hi comptem els capítols de medicines, parament, reparacions, i els salaris d'hospitaler, metge i barber. Ningú dubta que no calgués reclamar el cobrament de censals, via judicial si era precís, amb tots els recursos possibles, penalitzant *ab hostatges* l'impagament si feia falta, però ens sembla, com a mínim, desproporcionat que les tres quartes parts del pressupost anual fossin esmerçades exclusivament en les pensions dels beneficiats-administradors i en tota mena d'honoraris i salaris de càrrecs municipals o extramunicipals que, més enllà del debat sobre la seva necessitat per al bon funcionament de la institució, col·laboraven molt indirectament en la veritable finalitat de la mateixa.

82. Josep Mª COMELLES ESTEBAN et alii, a *L'Hospital de Valls ...*, op. cit., esmenten a lmbert, segons el qual, quan la direcció dels hospitals era considerada com un benefici eclesiàstic, "cette situation n'allait pas sans inconvénients graves car le clerc, assuré de l'immovilité, n'assurait pas les devoirs de sa charge avec tout le zèle désirable (...)", p. 92.

83. En el testament s'adjudicava a cadascun dels beneficiats-administradors la suma anual de 100 sous, i a l'hospitaler 200; és a dir, 10 lliures per a l'hospitaler i 5 per a cada administrador (fol. 14 v. del trasllat testamentari). El 1492, un administrador cobra al voltant de 30 lliures, mentre que l'hospitaler només en cobra 6.

Apèndix

Quadre I. Despeses o *dates*, agrupades tal com apareixen al Llibre de comptes

CONCEPTE	Lliures	Sous	Diners	Percentatge
Dates comunes	118	5	7	88,25 %
Dates de malalts	6	4	10	04,65 %
Dates de ponces	9	10	-	07,08 %
TOTAL	134	-	5	99,88 %

Quadre II. Despeses o *dates comunes*, agrupades per conceptes a criteri de l'autor

CONCEPTE DE DESPESES COMUNES	Lliures	Sous	Diners	Percentatge
Pensions beneficis/retribucions dels administradors	84	17	4	71,75 %
Honoraris/salaris dels càrrecs	22	18	-	19,36 %
Medicines	6	-	-	5,07 %
Parament	1	18	-	1,60 %
Despeses per reclamacions	-	19	6	0,82 %
Misses	-	13	6	0,57 %
Diversos	-	10	-	0,42 %
Candeles per les misses	-	8	-	0,33 %
Reparacions	-	-	15	0,05 %
TOTAL	118	5	7	99,97 %

Quadre III. Malalts atesos l'any 1492, amb indicació dels períodes, durada i despeses produïdes.

MALALT/A	PERIODE D'ESTADA	DURADA	DESPESES DIÀRIA PER MALALT (en diners)
un malalt	del 30.01 al 10.02	11 dies	4,8 diners
una dona de Barcelona	del 24.02 al 27.02	03 dies	5,6 diners
un tireter malalt	del 07.03 a ?	-	-
un lambart malalt	del 25.03 al 10.04	17 dies	2,2 diners
un malalt	del 12.04 al 20.04	09 dies	3,0 diners
un cecilià	del 02.03 al 09.06	100 dies	3,5 diners
la francesa	del 07.03 al 09.06	94 dies	3,5 diners
una dona	del 15.06 al 17.06	03 dies	6,0 diners
dos almanys malalts	del 25.06 al 11.08	48 dies	1,4 diners
dos malalts	del 22.08 al 30.08	09 dies	2,3 diners
na Coloma e un malalt	del 30.08 al 22.09	23 dies	5,6 diners
un malalt navarro	del 24.09 al 01.10	08 dies	7,5 diners
un malalt (stec a soles)	del 01.10 al 11.10	11 dies	8,1 diners
un malalt (ensemps ab quatre de la cort)	del 15.10 al 24.10	10 dies	2,0 diners
un malalt	del 10.10 al ?	-	-
un malalt	-	15 dies	5,2 diners
per lo lambart e la negra	del ? al 20.12	-	-

Quadre IV. Relació de tots els censals i censataris esmentats l'any 1492: entrades o *rebudes* de l'hospital.

Censatari	Censal: import degut	Import pagat	% fet efectiu	Termini pactat	Termini efectiu	Observacions
vila de Cervera	100 lliures	50 lliures	50%	11 de desembre	10 de desembre	30 lliures es paguen amb diners comptants i els 20 restants sots spera de rebre (de les 30 lliures hi ha època fermada per los procuradors de l'hospital) fols. 1v.-2r.
ciutat de Lleida	42 lliures	21 lliures (la miga pensió)	50 %	1 de maig	21 d'abril	fols. 1v.-2r.
ciutat de Lleida	80 lliures	40 lliures	50%	21 de setembre	NO ESPECIF.	Per raó de les miges fols. 1v.-2r.
Universitat de Gàver	30 sous.	30 sous.	100 %	Sant Bernabé	NO ESPECIF.	censal reduït a raó de LX mil per a 30 s. Es giren com a data de ponçetes per a la filla d'en Tomàs de Riús fols. 3v.-4r.
pabordia dels Arquells	13 ll. 10s. 5 d.	4 lliures	28 %	La meitat a Paschua. l'altra meytat a Sanct Miquell de setembre	NO ESPECIF.	Per pacte a anys no pague sino 6 ll. 15 s. 5 d. (pacte en poder del notari Antoni Saliceda) Dels 1620 d. Pactats en paguen 960 d., i encara en diverses solut-tions. De les 4 lliures (o 80 sous) en paguen 50 al dit Porta i 30 a en Saliceda) i es van consignar l'any anterior de 1491. i encara ara sots spera de rebre. Per això, a sota d'aquesta partida s'hi fa constar que encara es deu lo de l'any en curs (Deu de pensions degudes ab lo present any). fols. 1v.-2r.
mossèn Bernard Çaportela i la universitat de Tordera	3 ll. 5 s.	2ll. 13 s. 10 d.	82 %	7 d'abril	NO ESPECIF.	Es paga a diferents receptors (prevere Porta i mossèn Solsona) en l'any 89, per la qual cosa no són consignats en el present any. En aquest moment es paguen 2 ll. 13 s. 10 d., i es queden a deure pensions diverses, de les que cal deduir la penalització satisfeta per empara real o embargament de 5 ll. 8 s. 7 d. fols. 1v.-2r.

Joan de Moxó, pels béns del seu avi	25 sous	25 sous	100 %	23 de maig	NO ESPECIF.	L'any 1487 feren-li gràcia de les pensions fayllides, i a més va estar durant 8 anys pagant només 18 sous per any. Una sentència arbitral l'obligà a tornar als 25 sous inicials. A més , de voluntat seva fa 5 sous als que tenia dret com a racional per sumar els presents comptes. Queda a deure encara, compresa la pensió de 1492, 6 s. fols.2v.-3r.
Francesc i Antoni Berengar	8 sous	8 sous	100 %	NO CONSTA	31 d'octubre	També paga 57 sous que devia i que havia pactat amb mossèn Saliceda, i que són consignats a rebudes comunes (fol.11 v.); fols. 2v.- 3r.
Antoni Sagraera, merceder i en Sagarra	28 sous	20 sous	71 %	Sta. M ^a d'agost	NO ESPECIF.	Els 20 s. que es paguen es giren a una poncela (neboda de l'abadessa de Sta. Clara). i, sots spera de rebre, en queden 8. Es paga mitjançant Robió; .fols. 3v. 4r.
Iuceff Adret	8 sous	8 sous	100 %	29 de gener	1 any més tard	Per la casa del cayll sobirà. Els cobra Mn. Saliceda en compensa d'allò que deuria haver cobrat 1 any abans; fols. 3v.4r.
N'Urgell, ferrer	1 lliura 5 sous	1 lliura 5 sous	100 %	1 de novembre	NO ESPECIF.	Els deu com a successor del seu avi Benet. S'han girat a en Bru, per les medicines de l'any passat. Es consignen a dates comunes. fols. 4 v.- 5r.
Guillem Perelló, de Vergós i el seu hereu i fill Joan Perelló	50 sous	50 sous	100 %	15 de juny	NO ESPECIF.	Els feia Mn. Portada S'han girat a en Bru, per a les medicines de l'any anterior. Es consignen a dates comunes f. 4 v. 5 r.
hereus del difunt Mn. Joan Solsona	4 lliures	2 ll. 10 s.	62,5 %	28 octubre	NO ESPECIF.	Per la casa on estan. Es paguen sots espera de rebre i es consignen a dates comunes fols. 4v-5r.
Antoni Meyà o sos hereus, o Rafel de Trac	3 sous	3 sous	100 %	Tots Sancts	Tots Sancts	Paga sots spera de rebre (Per la) casa de cens fols. 5 v.- 6r.
Antoni Saliceda, notari	14 sous	14 sous	100 %	Sant Antoni de gener	NO ESPECIF.	Es deuen per los béns d'en Pau Teixidor. Es paguen sots spera de rebre. els rep el seu germà, procurador de l'hospital. i s'anoten a dates comunes. Fols. 6v.-7r.

Mn. [Luyers] d'Ivorra e de Fenoylleres	3 lliures	6 ll. 8 s. 6 d.	206 %	Vigilia de Nadal	NO ESPECIF.	Per les pensions fayllides que devia paga més del que li pertoca anualment. Aquest pagament és lliurat a Mn. Pere Pau Saliceda, per motiu que no s'indica, i es consigna com a despesa comú al fol. 13 v. Comptant la pensió del proper Nadal, encara queda a deure 1 ll. 9 s. fols. 6v.-7r.
Mícer Carles d'Albalat, hereu del difunt Mn. Antoni Teixidor	10 sous	10 sous	100 %	Santa M ^a d'agost	NO ESPECIF.	Ho fa per un troç de la Pedrera. el qual l'anterior propietari gravà amb 10 s. que lexà a l'hospital. -Es reben i es giren a la filla d'en Rius (dates a ponceles)
Marc Rocha, de Vergós	20 sous	20sous	100 %	12 de setembre	NO ESPECIF.	Es per l'alberch que comprà a en Pere de Plegamans, al carrer de Barcelona. Aquesta quanti-tat es gira a en Bru, per medici-nes que es devien de l'any 1490. Ara s'inclouen com a dates comunes per pagar aquest deute de medicines. fols. 7 v.-8r.
Joan Esteve, paraire	30 sous	25 sous	83 %	Santa M ^a d'agost	NO ESPECIF.	Es-hi obligat ab hostatges. Aquesta quantitat serveix per a dotar la filla del mateix censatari, i es consigna a les dates a ponceles. Tanmateix, de pensions encara per pagar, fayllides, deu 3 ll. 5 s. fols. 7v.-8r.
Franci Averó, blanquer	6 sous	6sous	100 %	1 de febrer	NO ESPECIF.	Ho deu per una casa comprada i un troç. fols. 8r.-9v.
Joan Ripoll, sabater de la plaça Major	2 lliures	32 sous	80 %	1 de març	NO ESPECIF.	Per la sentència real no paga sino 32 [sous] fols. 9v.-10r.
Gabriel Montaner, paraire	11 sous	11 sous	100 %	22 de setembre	NO ESPECIF.	Ho satisfà el seu fill Miquel, fuster, malgrat que non stés obligat segons conste en lo llibre dels comptes de l'any passat. fols. 10 v.-11 r.
Antoni Borraç, pare i fill i llurs mullers	5 sous	5 sous	100 %	24 de novembre	NO ESPECIF.	Sots spera de rebre fols. 10v.- 11r.
vila de Berga	és cosa incerta	IMPAGAT		NO CONSTA		Es cosa incerta i es deu de molt temps fol. 2v.

baronia de Cervelló	id. anterior	IMPAGAT	NO CONSTA	id. Anterior fol. 2v.
Joan de Plegamans, botiguer	2 lliures	IMPAGAT	la vigília de Nadal	Ho déu des de la sentència real ençà. fol. 2v.
Francesc Ardèvol	6sous	IMPAGAT	24 de maig	Pels béns del seu sogre. Ho déu de la sentència real ençà. fols. 3v.-4r.
Pere Estaràs	20 sous.	IMPAGAT	Sta. M ^a d'agost	Es déu de molt temps
Segarra	30 sous	IMPAGAT	28 de novembre	Ho déu per sentència arbitral, en poder del notari Bernard Stayll fols. 3v.-4r.
Mossèn Jaume Albesa	16 s. 6 d.	IMPAGAT	Sta. M ^a d'agost	Ho déu de la sentència real ençà. Com a hereu de son pare, sobre els seus béns. fols. 4v. -5r.
Mn. Francesc Vall o son hereu	30sous	IMPAGAT	20 de febrer	S'hi obliga la casa de Mossèn Cortés. Es déu de molt temps, i avi plet en la cort. fols. 4v.-5r.
Joan Campana, missatger	8 sous	IMPAGAT	NO CONSTA	Per un troç a la Cardosa. No se'n trobe res. fols. 4v. 5r.
Guim Oliver	12 sous	IMPAGAT	NO CONSTA	Per un tros -No se'n trobe res. fols. 5v.6r.
Pere Espelt, dels Sobirats	18 sous	IMPAGAT	maig	No se'n trobe res. fols. 5v.-6r.
Pere Robió	5 s. 6 d.	IMPAGAT	Nadal	No se'n trobe res. fols. 5v.-6r.
Ramon Soler	6 sous	IMPAGAT	Nadal	No se'n trobe res. fols. 5v.-6r.
Guillem Cerveró	1 sou	IMPAGAT	Sta. M ^a d'agost	Pels béns del teuler en Pere Serra. Ho déu de la sentència real ençà. fols. 5v.-6r.
Bertomeu Valenti, e ara en Joan Major	20 s. 9 d.	IMPAGAT	18 d'octubre	Són-hi obligats los béns de Mn. Joan Borrell e Joan de Cinca i els d'en Joan de Puig, ferrer. Ho deu de la sentència real ençà. fols. 6 v.- 7 r.
Antoni Pelicer, fuster	15 sous	IMPAGAT	Sta. M ^a d'agost	No se'n trobe res. fols. 6v.-7r.
Bertomeu Pla	16 sous	IMPAGAT	NO CONSTA	Ho deu de la sentència real ençà. fols. 6v.-7r.

Ponç de Prenyanosa	18 sous	IMPAGAT	10 d'agost	En són fermances o garants, Mn. Mir i Mn. Portela. Ho deu de la sentència real ençà. fols. 7v.-8r.
Mn. Antoni de Gàver	25 sous	IMPAGAT	10 de febrer	Ho deu de la sentència real ençà. fols. 7v.-8r.
Andreu Avella, [enginer]	8 sous	IMPAGAT	NO CONSTA	Ho deu de la sentència real ençà. fols. 7v.-8r.
Miquel Guerau, àlies Cerveró	14 sous	IMPAGAT	11 de maig	Ho deu de la sentència real ençà. fols. 8v.-9r.
Mn. Aloy Ponç o son hereu Joan Ponç	17 sous	IMPAGAT	10 de febrer	Ho deu de la sentència real ençà. fols. 8v.-9r.
Jaume de Montbrí, o son hereu	16 sous	IMPAGAT	28 de gener	Ho deu de la sentència real ençà. fols. 8v.-9r.
Ramon Esteve, sabater, o son hereu	9 sous	IMPAGAT	15 de maig	Ho deu de molt de temps. fols. 8v.-9r.
Guerau, lo forner	6 sous	IMPAGAT	NO CONSTA	Per cessió feta per en Joan, àlies Roig. Ho deu de molt temps. fols. 9v.-10r.
Mn. Bernard Maior, o son hereu Joan Maior	15 sous	IMPAGAT	13 de maig	Deu de la sentència real ençà. Fols. 9v.-10r.
Jaume Ortigues	28 sous	IMPAGAT	15 de juny	Ho deu de la sentència real ençà. f. 9v.-10r.
Bernard Bofi, sastre i son gendre Joan Lenyader, obligats ab hostatges	15 sous	IMPAGAT	NO CONSTA	Ho deu de la sentència real ençà f. 9v.-10r.
Tomàs de Setfreres	1 migera de forment	IMPAGAT	Santa M ^a d'agost	No se'n trobe res. fols. 10v.-11r.

Guillem Meyà	1 migera de forment	IMPAGAT	Sant Antoni de gener	No se'n trobe res. fols. 10 v.-11r.
Joan Mir, o son hereu	10 ll. 3 s. 6 d.	IMPAGAT	NO CONSTA	Ho va prendre de la vila, i per tant ho deu com a procurador que va ser de l'hospital l'any 1462. fols. 10v.-11r.